

ICHKI YONUV DVIGATELLARI NAZARASI

(Theory of Internal Combustion Engines)

Tursunov Oybek

Andijon Mashinasozlik instituti

Avtomobilsozlik kafedrasi

Boburshox 39a, Andijon sh.

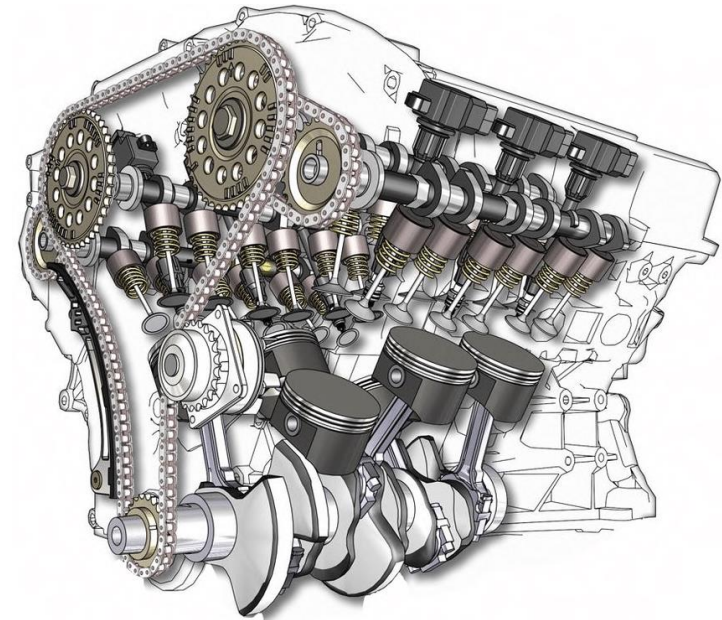

Photo source: https://www.researchgate.net/figure/Illustration-of-a-V6-internal-combustion-engine_fig1_339612888

10-Mavzu: IYOD larning ishchi sikl ko'rsatkichlari. (Topic 10: Operational indicators of ICE).

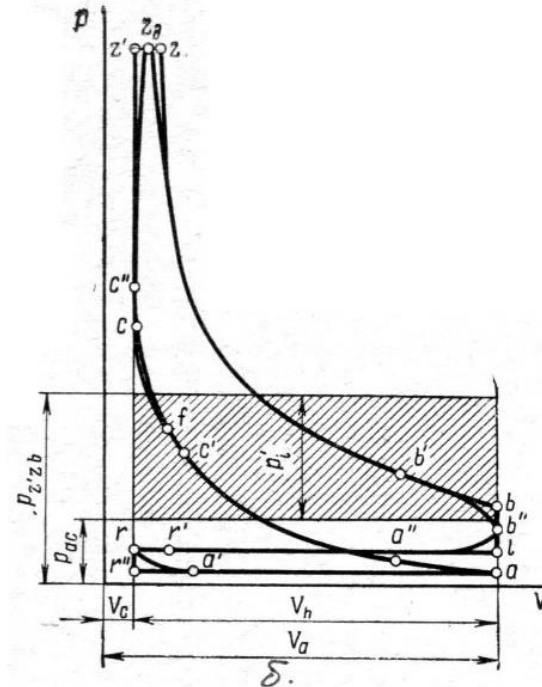
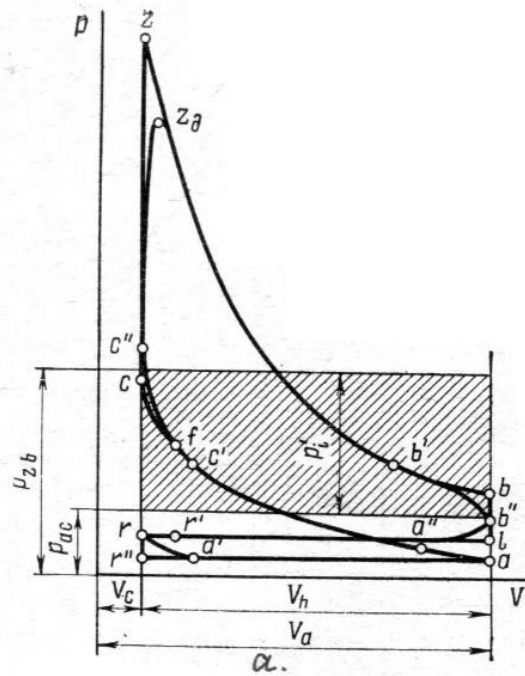
REJA:

1. O`rtacha indikator bosim.
2. O`rtacha indikator bosimini analitik hisoblash
3. Indikator quvvat, solishtirma yonilg`i sarfi va foydali ish koeffitsienti
4. Indikator solishtirma yonilg`i sarfi.

Dvigatel ishchi siklining indikator ko`rsatkichlariga o`rtacha indikator bosim (P_i), indikator quvvat (N_i), indikator solishtirma yonilg`i sarfi (g_i) va indikator foydali ish koeffitsienti (η_i) kiradi.

Ishchi sikl davomida silindr ichidagi gazlar bosimining silindrning hajmi bo`yicha o`zgarishi karbyuratorli va dizel dvigatellar uchun 17.2-rasmda keltirilgan.

Bu diagrammani indikator diagramma deyiladi. Bu diagrammani bosim indikatorla P_i deb ataluvchi maxsus asboblar yordamida olinadi yoki hisoblashlar natijalari P_i ga ko`ra Brauer usuli bilan chiziladi [1].

Indikator diagrammalar (o`rtacha indikator bosimni aniqlash uchun) [1]:
(a)- karbyuratorli dvigatel uchun; (b)- dizel dvigateli uchun.

Haqiqiy indikator diagramma hisoblab chiqilganidan (S), (Z'), (Z) va (b) nuqtalarda qayPilishlarning paydo bo`lishi bilan farq qiladi.

Dvigatelda uchqunni yoki yoqilg`ini erta bePilishi natijasida porsheng` Yu.CH.N. ga kelmasdan yonishni boshlanishi, indikator diagrammaning (S) nuqtasida, yonishni bir vaqtda o`tmadan cho`zilishi (Z') va (Z) nuqtalari va chiqqish klapanini P.CH.N. ga nisbatan erta ochilishi (b) nuqtada “qayPilish”larning paydo bo`lishiga sabab bo`ladi. Bu qayPilishlar hisoblab chiqilgan diagrammaning foydali yuzasini va o`rtacha indikator bosim qiymatini kamayishiga olib keladi. Haqiqiy o`rtacha bosimning qiymatini aniqlashda bu qayPilishlar alohida koeffitsient bilan hisobga olinadi [1].

Yuqorida keltirilgan indikator diagrammadan (8.2-rasm) ko`rinib tushadiki, dvigatelning ishchi sikli davomida silindrdagi gazlarning haqiqiy indikator bosimi uzluksiz o`zgarib turadi.

Hisoblash ishlarini osonlashtirish maqsadida o`zgaruvchan nazariy indikator bosimini o`zgarmas nazariy indikator (R'_i) bosim bilan almashtiriladi.

O`zgarmas nazariy indikator ( $R'_I$ ) bosimning porshenga bir takt davomida tahsir qilib bajargan ishi ( $L'_i$ ), haqiqiy o`zgaruvchan indikator bosimning bir sikl davomida bajargan ishiga teng bo`ladi [1]:

$$L'_i = F \cdot S \quad \text{yoki} \quad L^I_i = L_{z'z} + L_{zb} - L_{ac}$$

bu yerda F -porshen yuzasi, S -porshen yo`li.

Nazariy o`rtacha indikator (R'_I) bosimni hisoblab chizilgan nazariy indikator diagrammadan foydalanib quyidagicha aniqlanadi:

1-usulda:

$$P'_i = \left(\frac{F_{\text{инд}}}{V_H} \right) \cdot \mu_P, \quad (8.7)$$

bu yerda, $F_{\text{инд}}$ -indikator diagrammaning foydali yuzasi, mm^2 ;

$\overline{V_H}$ -diagrammaning asosi, mm ;

μ_P -diagrammani kurish masshtabi, MPa/mm

2-usulda: gazlarning sikl davomida bajargan indikator (L_i') ishini silindrning ishchi (V_H) hajmiga nisbati nazariy indikator bosimga teng bo`ladi, yahni [2]:

$$P_i^i = L_i^i / V_H , \text{ MPa} \quad (8.8)$$

bu yerda, $V_H = FS$.

Loyihalananayotgan IYoD ning o`rtacha indikator bosimini analitik usulda aniqlashda hisobiy sikldan foydalaniladi. Bu siklda  $V=\text{const}$  va  $R=\text{const}$  bo`lganda aralash usulda issiqlik beriladi.

U termodinamik sikldan qisish va kengayish adiabatlari mos ravishda (n_1) va (n_2) ko`rsatkichlari o`zgarmas bo`lgan politroplar bilan almashtirilganligi tufayli farq qiladi.

Izobarik ($R=\text{const}$) kengayish jaryonida bajarilgan ish (indikator diagrammadagi $Z'Z$ uchastkasi), $V_z=V_c \rho$ va $R_z=\lambda$ tengliklarni ehtiborga olgan holda:

$$L_{z'z} = P_z V_z - P_z V_c = P_z V_c \rho - P_z V_c = P_z \cdot V_c (\rho - 1) = P_c \cdot \lambda V_c (\rho - 1) \quad \text{ga teng}$$

bo`ladi.

Indikator quvvat. Dvigatel silindrda gazlarning kengayishidan hosil bo`ladigan quvvatga indikator N_i quvvat deyiladi.

Bir ish sikli davomida dvigatelning bitta silindrda gazlarning kengayishi natijasida bajarilgan ish quyidagicha aniqlanadi:

$$L_i = P_i \cdot V_{h_i},$$

Agar dvigatel silindrda bir sekund davomida bajariladigan ish sikllar soni ($2n/\tau$) ga teng bo`lsa, bitta silindrda hosil bo`ladigan indikator quvvat quyidagicha aniqlanadi:

$$N_i = \frac{2n}{\tau} \cdot P_i \cdot V_{h_i}, \text{ kVt}$$

Silindrlar soni i ta, R_i bosim MPa, silindrning ishchi hajmi (V_{hi}) litr, aylanishlar chastotasi ayl/min bilan ifodalansa, dvigatelning indikator quvvati quyidagicha aniqlanadi [6]:

$$N_i = P_i \cdot V_{h_i} \cdot n \cdot i / (30 \cdot \tau), \text{ kVt} \quad (8.12)$$

bu yerda τ -takt soni, (bitta ishchi siklda porshen yullarining soni).

Dvigatel tejamkorligini indikator solishtirma yonilg'ı sarfi (g_i) bilan baholanadi. Uning qiymati soatli (G_{yo}) yokilgi sarfini dvigatelning indikator (N_i) quvvatiga nisbati bilan quyidagicha aniqlanadi :

$$g_i = \frac{G_{\ddot{e}} \cdot 10^3}{N_i}, \quad \frac{\Gamma}{\text{KBT} \cdot \text{C}} \quad (8.13)$$

Indikator foydali ish koeffitsienti.

Haqiqiy siklda issiqlikdan foydalanish darajasi indikator F.I.K bilan baholanadi va quyidagicha aniqlanadi [6]:

$$\eta_i = \frac{3,6 \cdot 10^3}{g_i \cdot Q_n} \quad (8.14)$$

bu yerda Q_p - yonilg'ining issiqlik berish qobiliyati, MDj/kg.

Dvigatelning o'rtacha indikator ko'rsatkichlarining qiymatlari 8.3-jadvalda keltirilgan

8.3-jadval

Dvigatelning o'rtacha indikator ko'rsatkichlarining qiymatlari

Dvigatellar	g_i , g/kvt soat	η_i
Karbyuraorli	235-290	0,28-0,38
Dizel	175-220	0,42-0,52
Gazli dvigatel	10,5-14	0,26-0,34

Dvigatelning mexanik isroflarini **ikki guruhga bo`linadi**: birinchi guruhga mexanizm va yuzalardagi ishqalanishga, ikkinchi guruhga qo`shimcha mexanizmlarni harakatga keltirish uchun sarf bo`lgan quvvatlar kiradi [3].

Birinchi guruhli ishqalanishga porshen xalqalaridagi, shatun va o`zak podshipniklaridagi ishqalanishlar, kiritish, siqish va chiqarish jarayonidagi qarshiliklarni yengishga sarflanadigan quvvat kiradi, bu hamma isroflarni 60 foizini tashkil etadi.

Ikkinchi guruh isroflarga gaz taqsimlash mexanizmi, suv, moy, yonilg`i nasoslari, ventilyator, generatorlarni harakatga keltirish uchun sarflagan quvvatlar yig`indisi kiradi.

IYoD tirsakli valining chiqish uchida, yahni maxovik o`rnatilgan uchida hosil bo`lgan ko`rsatkichlar dvigatel ishchi siklining samarali ko`rsatkichlari deb ataladi [4].

Samarali ko`rsatkichlarga:

- samarali bosim - P_e ,
- samarali quvvat - N_e ,
- mexanik FIK - η_e ,
- samarali FIK - η_e
- solishtirma yonilg`i sarfi - g_e lar kiradi.

Samarali quvvat (kvt) [1]:

$$N_e = N_i - N_m$$

O`rtacha samarali bosim (MPa):

$$P_e = P_i - P_m$$

Samarali quvvatni bosim orqali aniqlanganda:

$$N_e = \frac{P_e \cdot V_h \cdot n \cdot i}{30 \cdot \tau}$$

V- litrda olinadi [4].

Samarali burovchi moment (n m) [1]:

$$M_e = \frac{9550 \cdot N_e}{n}.$$

Ishchi siklining indikator ishini samarali ishga aylanishining mukammaligini baholash uchun mexanik va **samarali FIK** tushunchalaridan foydalaniladi va ular quyidagicha aniqlanadi [1]:

Mexanik FIK

$$\eta_M = \frac{P_e}{P_i}$$

Samarali FIK

$$\eta_e = \eta_i \cdot \eta_M$$

Samarali solishtirma yonilg`i sarfi (g/kvt s) [1]:

$$g_{\ddot{e}} = \frac{3,6 \cdot 10^3}{Q_{\Pi} \cdot \eta_e}$$

bu yerda, Q_p -yonilg`ining pastki issiqlik berish qobiliyati, j/kg.

Dvigatelning soatli yonilg`i sarfi (kg/s):

$$G_{yo} = g_e \cdot 10^{-3} N_e$$

IYoDni tanlashda va uni boshqa turdagi dvigatellar bilan taqqoslashda shartli solishtirma kattaliklardan foydalaniladi. Ular dvigatel konstruk-tsiyasining mukammalligini, ixchamligi, quvvatining oshirilganlik darajasi, massasi, tashqi o`lchamlari va boshqa ko`rsatkichlari to`g`risida tasavvur beradi [1].

Ko`proq foydalaniladigan baholash ko`rsatkichlariga quyidagilar kiradi:

- litrli quvvat N_1 ,
- porshen quvvati N_p ,
- litr og`irlik - m_1
- quvvat og`irlik - m_N

Silindrning hajm birligiga to`g`ri kelgan solishtirma litr quvvat (kvt/l):

$$N_{\text{л}} = \frac{N_e}{V_{\text{л}}}$$

Porshen tubi yuzasining birligiga to`g`ri keladigan solishtirma porshen quvvat (kvt/dm²) [1]:

$$N_{\text{п}} = \frac{N_{\text{л}}}{i \cdot F_{\text{п}}}$$

Silindrning hajm birligiga to`g`ri keluvchi solishtirma og`irlik (kg/l):

$$m_{\text{JI}} = \frac{G_{\text{co}\phi}}{V_{\text{JI}}}$$

Quvvat birligiga to`g`ri kelgan solishtirma og`irlik (kg/kvt) [1]:

$$m_{\text{N}} = \frac{G_{\text{co}\phi}}{N_e}$$

1. B.A.Qayumov, J.Q.Mirzaxamdov. “Issiqlik texnikasi va ichki yonuv dvigatellari” fanidan o'quv uslubiy majmua. AndMI, 2022.
2. U.Karimov. “Traktor va avtomobil dvigatellari nazariyasi”. Toshkent, Mehnat, 1989.
3. Кодиров С.М. “Автотрактор двигателлари” - Тошкент, “Toshkent Tezkor bosmaxonasi”, 2010. — 572 б.
4. Lukanin V.N. va boshq. “Ichki yonuv dvigatcllari”.-T.: “Turon-Iqbol”, 2007- 608 b.
5. S.M. Kadirov, N.K. Paswan. “Internal combustion engines”. APH Publishing Corporation. New-Delhi-110002.2013.
6. To'layev B. “Ichki yonuv motorlari nazariyasi va dinamika asoslari”. T.: “Fan va texnologiya”, 2010. 294b.

E'TIBORINGIZ UCHUN RAHMAT